

Fase 1: het verhelfen van verwachtingen

Dit document vat beknopt het belang van fase 1 'Verhelfen van verwachtingen' samen. Je kunt informatie lezen over wat leerdoelen en succescriteria zijn en hoe je ze kunt formuleren. Ook lees je twee werkvormen om met (vak)collega's samen leerdoelen en succescriteria te formuleren. Ten slotte hebben we in de bijlage voorbeelden van leerdoelen en succescriteria opgenomen voor verschillende vakken.

1. Het waarom van fase 1

Hieronder sommen we op waarom het verhelfen van verwachtingen (fase 1) zo belangrijk is:

- Leerlingen en leraar hebben helder wat ze willen bereiken en werken dus doelgericht aan passende activiteiten die inzicht geven in hoever ze het doel (nog niet) bereikt hebben. Op die manier zijn leerdoelen een middel om leerlingen bewust te maken van hun groei en ontwikkeling over lessen en leerjaren heen;
- Leerlingen leren kwaliteit te herkennen, zodat ze ook kwaliteit kunnen leveren en beoordelen in hun eigen werk en peer feedback aan medeleerlingen kunnen geven;
- Leerlingen weten wat de relevantie en het nut is van het onderwerp/de vaardigheid. Zo is het leren betekenisvol vanuit leerlingperspectief. De relevantie van een stappenplan kunnen opstellen bij een beroepsgerichte vmbo-opleiding wordt bijvoorbeeld duidelijk wanneer leerlingen beseffen dat het werken met protocollen in het kader van professioneel handelen in de horeca, zorg en techniek cruciaal is.

2. Wat zijn goede leerdoelen?

Wat zijn leerdoelen?

- Leerdoelen beschrijven wat leerlingen moeten kennen, begrijpen en doen aan het eind van een thema of periode.
- Leerdoelen zijn er op verschillende niveaus: generieke leerdoelen die groei inzichtelijk maken op langere termijn en leerdoelen op korte termijn of onderwerpspecifieke leerdoelen, bijvoorbeeld binnen een thema, lessenserie o.i.d. Bijvoorbeeld:
 - Generiek/langere termijn: Ik kan werken volgens een stappenplan dat nodig is voor een bepaalde handeling in een bepaalde situatie.
 - Onderwerpspecifiek/kortere termijn: Ik kan een baby in bad doen door een passend stappenplan te volgen.

Tips voor het formuleren van goede leerdoelen

1. Je beschrijft middels leerdoelen *WAT* je met de leerlingen wilt bereiken en niet *HOE* (Wylie & Lyon, 2015). Beantwoord de vraag: 'Waar leren we voor?' (WALF: what am I learning for?) (Chroinin and Cosgrave, 2013).
2. Je formuleert leerdoelen als te bereiken doelen en niet als specifieke leeractiviteiten van de les. Wel: na deze les / lessenserie / periode kan de leerling...; niet: de leerling oefent / leert / ontwikkelt....
3. Je formuleert leerdoelen die passen bij jouw visie op onderwijs, zowel gericht op het product, op het proces als op zelfregulatie (leren leren) (Hatty & Timperley, 2007). Met name leerdoelen die gericht zijn op proces en zelfregulatie zijn noodzakelijk om de transfer te maken naar andere contexten en handelen in verschillende contexten vorm te geven.
 - Gericht op product:
Ik kan een overtuigende commercial maken afgestemd op publiek en context.
 - Gericht op proces:
Ik kan de feedback die ik krijg van mijn leraar en medeleerlingen verwerken in een volgende versie van mijn product.

- Gericht op zelfregulatie:
Ik weet welke strategie ik moet inzetten als ik een probleem ervaar bij het uitvoeren van de leeractiviteit.
4. Je formuleert leerdoelen die zijn gekoppeld aan de essenties van je vakgebied en die groei inzichtelijk maken op langere termijn. Je generaliseert je leerdoelen dus naar een onderliggend principe/onderliggende vaardigheid (William & Leahy, 2018). Bijvoorbeeld: ik kan een informatieve tekst schrijven, afgestemd op publiek en context.

Tegelijkertijd is het voor het begrip van leerlingen aan te bevelen om per onderwerp deze leerdoelen onderwerpspecifiek in te kleuren en nader uit te werken, zodat het betekenisvol wordt en leerlingen zien hoe ze kunnen groeien en ontwikkelen over thema's en periodes heen. Hieronder werken we het generieke leerdoel voorbeeldmatig uit voor leerjaar 1 en 3:

- Leerjaar 1: Ik kan een informatieve tekst schrijven voor scholieren in het nieuwsbulletin op de schoolwebsite (een verslag over een excursie naar x).
- Leerjaar 3: Ik kan een informatieve tekst schrijven voor een divers publiek in een thema-tijdschrift (een informatieve tekst over x in tijdschrift y voor een volwassen en geïnteresseerd publiek).

De onderstreepte woorden/zinsdelen geven de dimensies aan op basis waarvan je de leerlijn kunt opbouwen in complexiteit. Voorbeelden van dimensies zijn: 'van minder naar meer', 'van concreet naar abstract', 'van eenvoudig naar complex', 'van informeel naar formeel' en 'van begeleid naar zelfstandig'.

5. Je formuleert leerdoelen die een kwaliteitsindicatie geven. Vergelijk:
- Ik kan me aan- en inpassen in een bedrijfscultuur OF Ik kan me aan- en inpassen in een positieve bedrijfscultuur.
 - Ik kan een informatieve tekst schrijven OF Ik kan een informatieve tekst schrijven afgestemd op doel en publiek.
 - Ik kan zorg verlenen aan een cliënt OF Ik kan zorg op maat verlenen aan een cliënt.
 - Ik kan een commercial maken OF Ik kan een overtuigende commercial maken.
6. Je formuleert leerdoelen (bij voorkeur samen met leerlingen) in een voor leerlingen van het betreffende jaar/niveau begrijpelijke taal (Ik kan ... Je kunt...).

3. Wat zijn goede succescriteria?

Een leerdoel behalen vraagt om kwaliteitsindicatoren die inzicht geven of een leerling het leerdoel heeft behaald. Dat noem je succescriteria. Om de vraag te kunnen beantwoorden wat goede succescriteria zijn, is het van belang om te weten waar we het precies over hebben. Hieronder lees je kort wat succescriteria inhouden.

Wat zijn succescriteria?

- Succescriteria zijn afgestemd op het leerdoel: ze vormen de standaarden waaraan zowel leerlingen als leraar het succes kunnen afmeten in welke mate de leerlingen voldoen aan het leerdoel. Succescriteria geven leerlingen dus inzicht in de mate waarin ze hun leerdoel(en) (nog niet) bereikt hebben.
- Succescriteria bieden vertrouwen, omdat ze leerlingen inzicht geven in wat ze beheersen en waaraan ze nog kunnen werken om zich verder te ontwikkelen.
- Succescriteria maken het mogelijk (peer) feedback te geven en prestaties te beoordelen.

Tips voor het formuleren van goede succescriteria

1. Je beschrijft bij succescriteria welk gedrag leerlingen moeten laten zien. Beantwoord de vraag: 'Waar ben ik naar op zoek?' (WILF: What I'm looking for?) (Chroinin and Cosgrave, 2013). Hieronder beschrijven we een voorbeeld bij het volgende leerdoel: leerlingen schrijven

een instructie voor een bekend en onbekend publiek. Leerlingen schrijven een instructie hoe medeleerlingen tuinkers kunnen zaaien. Voorbeelden van goede succescriteria:

- De instructie maakt het mogelijk om de taak/handeling uit te voeren door alle onderdelen van de instructie te beschrijven in de juiste volgorde van tijd/handeling.
- De stapsgewijze instructie wordt per stap bondig toegelicht.
- De stappen beginnen met geschikte instructiewerkwoorden, geformuleerd in de gebiedende wijs.
- De lay-out ondersteunt de leesbaarheid en de verschillende onderdelen van de instructie.

Succescriteria kunnen ook (te) dichtgetimmerd zijn. Bijvoorbeeld: de opsomming van stappen wordt door middel van inspringende bullets zichtbaar gemaakt. Dat betekent dat leerlingen die de opsomming markeren met 'stap 1, stap 2 enzovoort', niet aan het criterium voldoen. Dat schiet het doel van een effectieve instructie echter voorbij, omdat het niet zozeer gaat om welke lay-out een leerling precies kiest maar om de ondersteunende functie van de lay-out.

2. Je beschrijft succescriteria in concreet en observeerbaar gedrag, zodat leerlingen in staat zijn hun eigen en andermans werk te beoordelen, omdat ze weten hoe succes eruitziet (Clarke, 2005). Je gebruikt daarbij bij voorkeur actieve werkwoorden (handelingswerkwoorden).
 - Wel: benoemen, uitleggen, beoordelen, laten zien, ontwerpen, maken
 - Niet: leren, weten, begrijpen
3. Je verzamelt voorbeelden van wisselende kwaliteit bij de succescriteria, bijv. producten, aanpakken en processen van (oud-)leerlingen, 'echte' praktijken en voorbeelden uit de actualiteit. Succescriteria kun je dus samen met leerlingen opstellen aan de hand van twee of meer exemplarische uitwerkingen: wat maakt het ene werk beter dan het andere? (Carless, 2016). Zo ontwikkelen leerlingen een gevoel (een 'neus') voor kwaliteit, noodzakelijk om zelf iets van kwaliteit te kunnen leveren (Sadler, 1989).

4. Twee werkvormen: in gesprek over leerdoelen en succescriteria met collega's

In gesprek met collega's blijkt vaak dat het onderscheid tussen leerdoelen en succescriteria niet altijd duidelijk is voor iedereen. Hoe gedetailleerd formuleer je leerdoelen? Is het gedrag dat in de succescriteria wordt beschreven, voldoende concreet en waarneembaar? Het gesprek over wat goede leerdoelen en succescriteria zijn en wat het verschil tussen beide is, kun je het beste voeren aan de hand van concrete voorbeelden van leerdoelen en succescriteria.

Hieronder vind je twee werkvormen om met elkaar in gesprek en aan de slag te gaan aan de hand van eigen voorbeelden (werkvorm A) of bestaande voorbeelden (werkvorm B).

A. In gesprek: wat zijn goede leerdoelen en bijbehorende succescriteria?

Deze werkvorm is het meest effectief wanneer er groepjes worden samengesteld van twee tot maximaal vijf personen.

Stap 1.

Elke collega formuleert bij een onderwerp/thema uit zijn leergebied een leerdoel met bijbehorende succescriteria. Zowel het leerdoel (of leerdoelen) als de succescriteria worden elk op één kaartje genoteerd, waarbij *niet* wordt genoteerd wat het leerdoel is en wat de succescriteria.

- Tip: gebruik bij het formuleren de checklist 'Formuleren van leerdoelen en succescriteria'.
- Tip: de opdracht is uit te breiden door óók het generieke leerdoel (leerdoel op lange termijn) te formuleren.

Stap 2.

De collega husselt zijn kaartjes en geeft zijn stapeltje aan de collega die links van hem zit, zodat iedereen een stapeltje krijgt van degene die naast hem zit. Iedereen probeert voor zichzelf zijn stapeltje te ordenen: wat is het leerdoel en wat zijn de bijbehorende succescriteria?

- Tip: laat iedereen eerst individueel zijn stapeltje ordenen en voer daarna de dialoog met elkaar.

Stap 3.

De collega's voeren met elkaar het gesprek waarom gekozen is voor een bepaalde ordening, wie het anders zou ordenen en wat de bedoelde ordening was én waarom. Hierbij worden de verschillende stapeltjes besproken, zodat de uitwerking van elke collega aan bod komt. Vervolgens wordt met elkaar het gesprek gevoerd wat het ene leerdoel/succescriterium beter maakt dan het andere.

- Tip: gebruik in de dialoog vooral de kenmerken van goede leerdoelen en succescriteria, zoals ze op p.1-3 beschreven zijn.

In bijlage A zijn voorbeelden van leerdoelen en bijbehorende succescriteria opgenomen.

B. In gesprek: hoe verhelder je leerdoelen en succescriteria met leerlingen in de klas?

Op de website formatiefevalueren.slo.nl vind je onder 'lesvoorbeelden' bij leraar vmbo en bij leraar havo/vwo verschillende voorbeelden te vinden hoe leerdoelen en succescriteria verhelderd kunnen worden met leerlingen. Selecteer drie of vier voorbeelden. Ga na welke leeractiviteiten de leraar gedurende de lessen gebruikt om de leerdoelen en succescriteria met leerlingen te verhelderen. Doe dat als volgt:

- Beschrijf de rol van de leraar en de rol van de leerling;
- Ga na in hoeverre het vormgeven van fase 1 de leerling actief betreft bij zijn leren;
- Ga na in hoeverre de relevantie van het leerdoel / de leerdoelen duidelijk wordt (gemaakt) voor de leerlingen;
- Ga na hoe wordt gezorgd voor eigenaarschap van leerlingen bij de succescriteria;
- Ga je voor je eigen vak(ken) na hoe de voorbeelden te vertalen zijn.

Bijlage A Voorbeelden van leerdoelen en succescriteria

A. Voorbeeld aardrijkskunde

Leerdoel langere termijn

- Ik kan een kaart maken om een geografische vraag te beantwoorden.

Leerdoel lessenserie

- Ik kan een kaart maken waar de route van huis naar school op staat.

Succescriteria

- Ik kan een kaart maken met de volgende onderdelen: een titel, een legenda, een noordpijl en een schaal;
- Ik kan een kaart maken met verschillende vlakken, lijnen en symbolen. (Mijn huis en school worden als apart symbool getekend. De weg van huis naar school is rood gekleurd);
- Ik kan de kaart inkleuren met potlood, waarbij er weinig tot geen witte stukken meer zijn;
- Ik kan de schaal berekenen van de kaart en de berekening op de achterkant van mijn kaart noteren.

B. Voorbeeld Engels

Leerdoelen lessenserie:

- Ik kan een korte, eenvoudige kaart schrijven.

Succescriteria taal:

- Ik kan de tekst met een passende aanhef beginnen en eindigen met een passende afsluiting.
- Ik kan mijn woordgebruik aanpassen bij het doel van de kaart.
- Ik kan vertrouwde woorden correct overschrijven.
- Ik kan korte zinnen formuleren die zijn verbonden met eenvoudige verbindingswoorden.
- Ik kan eenvoudige grammaticale constructies en zinspatronen meestal correct toepassen.

Succescriteria vorm

- Ik kan het ontwerp/de vormgeving van de kaart afstemmen op de gelegenheid.

B. Voorbeeld geschiedenis

Leerdoel langere termijn:

- Ik kan relaties leggen en beschrijven tussen oorzaken en gevolgen van historische gebeurtenissen of ontwikkelingen.

Leerdoel lessenserie:

- Ik kan een oorzaak-gevolg redenering in eigen woorden opzetten met betrekking tot de economische gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland tussen 1945 en 1960.

Succescriteria van deze lessen:

- Ik kan oorzaken en gevolgen van de invoering van het distributiesysteem onderscheiden;
- Ik kan uit een (leer)tekst informatie selecteren en die in eigen woorden in een logisch verhaal over oorzaken en gevolgen verwerken;
- Ik kan een oorzaak-gevolg-redenatie opzetten en daarbij signaalwoorden gebruiken;
- Ik kan in mijn redenatie aandacht besteden aan (in ieder geval) de volgende begrippen:
 - wederopbouw
 - schaarste
 - economische groei
 - het Marshallplan

- welvaartsstijging
- consumptiemaatscha

D. Voorbeeld rekenen/wiskunde

Leerdoelen lange termijn:

- Ik kan enkele vlakke figuren en hun eigenschappen kennen en herkennen, én leer er berekeningen mee uitvoeren.

Leerdoelen lessenserie

- Ik kan hoeken berekenen in enkele vlakke figuren.

Succescriteria

- Ik kan de hoeken schatten.
- Ik kan gebruik maken van eigenschappen van driehoeken en overstaande hoeken om hoeken te berekenen, én het antwoord in een plaatje noteren.
- Ik kan gebruik maken van eigenschappen van driehoeken en overstaande hoeken om hoeken te berekenen én het antwoord en de uitwerking in wiskundetaal op te schrijven.

E. Voorbeeld tekenen

Leerdoelen lessenserie

- Ik kan werken met succescriteria (formuleren, toepassen en evalueren).
- Ik kan beeldend onderzoek uitvoeren en op basis daarvan een surrealistisch werk maken (*Dalidee*).
- Ik kan onderscheiden wat nep en/of echt is en hoe kunstenaars dat verbeelden door kennis te maken met een specifieke kunstenaar/stroming (Dali en surrealisme).

Succescriteria

- Ik kan zelf succescriteria formuleren voor wanneer ik mijn werkstuk gelukt vind. Bijvoorbeeld t.a.v. het verwerken van kenmerken van het surrealisme, de afwerking van het kunstwerk, het werkproces en de uitvoering van het beeldend onderzoek.
- Ik kan voor het beeldend onderzoek minimaal zes schetsen maken en voor mijn eigen Dalidee twee schetsen verder uitwerken.
- Ik kan inspiratie-voorbeelden (minimaal vijf) beoordelen op basis van dynamiek nep/echt in surrealisme.
- Ik kan het surrealisme plaatsen binnen kunstgeschiedenis en minstens drie kenmerken van het surrealisme benoemen.
- Ik kan relevante basisbegrippen gebruiken die op kunstwerken van Dali van toepassing zijn.